

ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

СЛАВЕНИЗМИ У ПОЉСКОМ ПРЕВОДУ "ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА" ХЕНРИКА БАТОВСКОГ

Хенрик Батовски, професор историје на Јагјелонском универзитету у Кракову, један од сјајних познавалаца и наше историје и нашег језика објавио је 1932. г. свој први превод "Горског вијенца"¹, а 1958. појављује се и други његов превод. Аутор је свестан колико је тешко преводити ово Његошево дело и у предговору каже: "Преводилац се нада да се ова пољска верзија "Горског вијенца" у много већој мери приближава оригиналу, како у смислу тачности превода, тако и кад је реч о ритму који је доследно сведен на десетерац... Нема никакве сумње да "Горски вијенац" треба да буде преведен на много поетичнији начин него што је овај", али, каже преводилац: "Овај превод је доста тачан, по свој прилици најтачнији - и то је све."²

Можда би ова тврдња "и то је све" могла бити подлога за оно што је и тема овога рада. Наиме, како је преводилац излазио на крају са славенизмима.³ Овај лексички слој просто не постоји у пољском језичком корпусу па се већ на почетку може рећи да је Х. Батовски био принуђен да тражи другачија лексичка решења која функционално

---

¹ Petar Petrović Njegoš, *Wybor pism, Przełożył i opracował HENRIK BATOWSKI*, Wrocław-Kraków 1958, стр. 123.

² Нав. дело, стр. 124.

³ Да би се могло говорити о славенизмима у "Горском вијенцу", одн. о њиховом превођењу на пољски језик, треба рећи шта се под тим термином подразумева. Њиме се, наиме, обухватају сви језички слојеви преддуковског књижевног језика и то: црквенословенски, српскословенски, рускословенски, славеносрпски - чије је исходиште ћирилOMETОДИЈЕВСКИ (старословенски) језик - и наравно руски. В. о овоме: А. Младеновић, *Славеносрпски језик*, Нови Сад 1989, стр. 55-57; С. Стијовић, *Славенизми у Његошевим ћесничким делима*, Нови Сад 1992, стр. 13-26.

постоје у пољском језику, која, условно речено, семантички одговарају славенизмима, али по своме хабитусу нису њихови апсолутни еквиваленти. Ово није никаква замерка преводиоцу него, просто, чињеница и проблем са којим ће се сresti сваки пољски преводилац. Покушаћу да ово објасним. Не бавим се теоријом превођења па моја разматрања и неће ићи у том правцу. Покушаћу, наиме, да објашњењу овога питања дам историјску, дијакрону компоненту која би требало да објасни зашто се језички сегменти једнога језика - у овом случају специфично маркирана лексика - не могу на прави начин пренети у други језик, макар колико да су они међусобно сродни и блиски.

Географски положај и политичка ситуација старе пољске државе, настале у X веку, налагали су њеном владару, кнезу Мјешку I, да гаранције за стабилност своје кнежевине потражи у Риму, рачунајући пре свега на ауторитет и покровитељство римског папе. Тако ће кнез Мјешко I и његови дворани 14. априла 966. г. примити хришћанство⁴ и читаву будућу историју државе Пољака усмерити према Западу и Риму. Овим опредељењем пољска држава и пољски народ кренуће у смеру супротном од онога којим је пошла *Slavia orthodoxa*, одн. источно-православно Словенство. Ове историјске чињенице биће пресудне за државно и народно биће, суштински ће одредити културни развитак - о политичком и да не говоримо - и религиозни живот пољског народа и пољске државе.

Примање хришћанства био је чин од изузетне важности за сваки европски народ па и за Пољаке. Као христјанизовани део европског света они су се укључили у токове западноевропске културе и цивилизације. У почетку значајан посредник у овоме била је Чешка која ће бити важан чинилац у развоју културне и књижевне делатности старе пољске државе.⁵

Погледајмо како је изгледала језичка ситуација. Званични језик пољске цркве био је латински. Разумљив само малом броју образованих људи он ће, мимо интенција званичног Рима, помоћи да пољски језик веома рано заузме своје место не само у државној администрацији и управи, него и у сфери култа, религиозне књижевности и верског образовања.⁶ Већ у XIV веку појављује се превод Светога писма на пољски језик, а на првом месту, у хронолошком смислу, је превод *Псалтира*, сачињен са Вулгате, уз помоћ чешког текста (*Флоријански псалтир*).⁷

⁴ *Zarys historii Polski*, pod redakcją Janusza Tazbira, PIW, 1980, стр. 15.

⁵ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1961, стр. 18.

⁶ Нав. дело, стр. 18.

⁷ Нав. дело, стр. 153.

Шта би из овога следило? Следило би поређење са ситуацијом у оном делу словенског света који се нашао у византијском културном и политичком ареалу. Солунска браћа, Ђирило и Методије, заслужни су не само зато што су једном словенском дијалекту из околине Солуна дали лик и обличје књижевног језика, него и зато што су се изборили да тај језик постане и званично признати језик богослужења у хришћанској цркви. Овај језик који зовемо *старословенски* (или *црквенословенски*) вековима ће бити језик глобалне комуникације међу Словенима источног обреда. Његова разумљивост била је неспорна међу словенским светом и у томе је био у великој предности над латинским. Међутим, он је, на неки начин, био и кочница за афирмацију народних језика у књижевном и културном стваралаштву. Народна језичка компонента вековима ће партиципирати у њему само у мери у којој је то неопходно и оправдано (законици, повеље, писма).

Погледајмо, даље, да ли у Пољској, без обзира на њену оријентацију према западној цркви, постоје неки трагови утицаја словенског богослужења. Истакнути пољски слависта Тадеуш Лер-Сплавински не тврди да такав обред није постојао, али за то су му, како каже, потребни неки озбиљнији историјски подаци.⁸ Истакнути пољски историчар Хенрик Ловмјањски тврди да постоји један несумњив доказ о томе да је у Малопољској у X веку постојао словенски обред, а везан је за личност прашког бискупа св. Војћеха, у оквиру чије дијецезе се налазио и Краков, у неку руку главни град Малопољске. Словенски обред, који је био прихваћен у Кракову, потицао је из Бугарске а она је била под јурисдикцијом цариградског патријарха. Дакле, за римског бискупа Војћеха проблем није био словенски обред, него чињеница да је то било окретање према Истоку.⁹ Он је искључио Краков из јурисдикције источне цркве, што не значи, или не мора значити, да је забрањено словенско богослужење, али сама чињеница да је 1000. г. у Кракову основана латинска бискупија давала је веома мале изгледе за опстојање словенског обреда.¹⁰

Трагови се тешко бришу и остају макар у назнакама. А да је тако сведочи и најстарија сачувана религиозна пољска песма чији је назив "*Bogurodzica*" 'Богородица'. До нас је дошла у каснијим преписима, али језичка анализа доказује да је морала настати на прелому XIII и XIV века.¹¹ Овај несумњиви црквенословенизам сведочанство је да је ћирилометодијевска мисија, која је своје упориште нашла у Моравској,

⁸ Х. Ловмјањски, *Религија Словена*, Београд 1996, стр. 220.

⁹ Нав. дело, стр. 221.

¹⁰ Нав. дело, стр. 222.

¹¹ *Bogurodzica*, Wstęp językoznawczy Ewa Ostrowska, (JBL) PAN, Wrocław-Warszawa - Kraków 1957. str. 15.

на неки посредан и реликтни начин, доспела и у Пољску. Наравно, у савременој пољској сакралној терминологији *Bogurodzica* је замењена синтагмом *Matka Boska* 'Мајка Божија'. Још неки примери ове провенијенције из песме *Bogurodzica* доказују да ова тврдња није без основа.

Шта би се могло рећи за савремени пољски лексички фонд кад је у питању преузимање и присвајање црквенословенске лексике и ћирило-методијевске традиције? У савременом пољском лексичком фонду ова лексика представља маргиналну категорију. Ово је потпуно у сагласности са целокупном оријентацијом пољске државе и пољске културе према Западу и западним културним обрасцима, о чему је већ било речи, за разлику од Словена источног обреда чија су политичка усмерења ишла ка Византији, а њихова писменост и књижевност темељила се на старословенском ћирилометодијевском канону.

Покушаји да се у овоме нешто измени нису уродили плодом. Знаменити пољски лексикограф с краја XVIII и поч. XIX века, Самуел Богумил Линде, у свом шестотомном *Речнику њољског језика*, покушао је, сагласно својим словенофилским убјеђењима, да пољски лексички фонд употпуни оним лексемама које пољски језик нема, али које постоје у другим словенским језицима. У овај лексички опус била је укључена и црквенословенска лексика. Међутим, скоро да ништа од ових Линдеових препорука није прихваћено. Наводим као пример речи са формантом *bogo-*. У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* налази се преко 200 лексема са овим формантом, типа: *боџоуџодан*, *боџоуџодник*, *боџоузвишен*, *боџоуздање*, *боџохвалан*, *боџохулан*, *боџохулишељ*, *боџочовек*, итд.; у Линдеовом *Речнику* налази се 101 оваква лексема; у два савремена речника пољског језика, нпр. у вишетомном *Речнику Дорошевског*¹², налазимо 11 лексема овога тиопа, а у тротомном речнику М. Шимчака¹³ налазе се само три: *bogobojnie*, *bogobojność*, *bogobojny*.¹⁴

Све ове досад изнете чињенице и подаци сведоче о томе да се преводацац "Горског вијенца", Х. Батовски, нашао у позицији "свршеног чина" - црквенословенизми ("славенизми" у ширем значењу) - нису нашли место у савременом пољском књижевном језику и у пољској културној традицији. Можда због тога и није користио Линдеов *Речник*, свестан да Линдеове лексичке препоруке, без потврда у пољским писаним изворима, без ослоњања у књижевно-језичкој традицији, неће помоћи разумљивости пољског превода, а разумљивост превода био му је најважнији циљ.

¹² *Słownik języka polskiego*, Red. naukowy W. Doroszewski, T.I, Warszawa 1958.

¹³ *Słownik języka polskiego*, Red. naukowy M. Szymczak, T. I, Warszawa, 1978.

¹⁴ Г. Јовановић, *Речи са форманијом bogo-* у њољском језику, Македонски јазик, година XXXII-XXXIII, Скопје 1982, стр. 307-310.

Селективно изабрани примери са "славенизмима" у Његошевом тексту и њиховим "еквивалентима" у пољском преводу требало би само да потврде све ово што је досад речено.

БЕСЧЕСТИЈЕ

Паде на њем клетва *бесчестѿија* (113, 2344)¹⁵

... *klątwa hańdby nad nim się rozłała.* (141)¹⁶;

беишчаиће (РЈАК), бесчѣствиѣк, игномина (Дан.), *бесчестѿије рсл. (Ст.); *hańba* спада у стандардни пољски лексички фонд и значи "wielki wstyd, ujma, niesława, sromota" (Szym.), 'велики стид, увреда...'.

БЛИСТАТЕЛНИ

... сва витештва њина *блистѿаиѿелна...* (18, 230)

... *bohaterskie wszystkie ich przewagi...* (28)

Слободан превод. *Блистѿаиѿелни* преведен је речју *przewaga* која спада у стандардни лексички фонд и значи "wielka waga, większy ciężar czegoś; przeważanie..." (Szym.), 'велика тежина нечега, превага...'. у РЈАК-у под *блистѿаиѿелан*; *блистѿаиѿелан* упућује на *блистѿав* (РС), *блистѿаиѿелни* цсл. (Ст.).

ВАИСТИНУ

... душа ми их ваистину иште, ... (119, 2448)

Dusza moja ich naprawdę pragnie. (148)

ваистѿину у значењу 'уистину, заиста' (РЈАК), *ваистѿину* прил. заст. *доистѿа, заистѿа, одистѿа* (РС), *ваистѿину*, прилог, ссл. (Ст.). У пољском: "naprawdę" "tak jak jest w istocie, w rzeczy samej..." (Szym.) 'тако како је у суштини'. Стандардна реч.

ДЈЕЈАТЕЛНИ

... *дјејаиѿелне* оживит членове... (39, 755)

... *ruch i życie w ciało wlać jednak...* (55)

Слободан превод. Преведено са *ruch i życie* одн. 'покрет и живот'. У РЈАК-у под гл. *дјејаиѿи* 'чинити'; *дјејаиѿелан* 'који дела, ради' (РС), *дјејаиѿелни* р. (Ст.).

¹⁵ Његошев текст дајем према: П.П. Његош, *Горски вијенац*, СКАЗ, пето издање, Београд 1988; у заградама је на првом месту број стране, а на другом број стиха; пољске примере наводим према пољском преводу, в.нап. 1; у загради је број стране пољског превода.

¹⁶ Кад је реч о пољском преводу потпуно су неважни они језички елементи релевантни за српски језик као: морфолошка, фонетско-фонолошка адаптација, хибридни изрази. Релевантно је једино значење које је преводилац успео да докучи и што је могуће боље пренесе у пољски језик; нпр. за пољски превод нема значаја да ли је лик: *воскрсење, васкрсење, воскресеније, васкрсеније* јер те речи просто нема у пољском језику (пољ. *zmartwychwstanie*).

ЖЕРТВА

Мала ли је *жерџва* сва Србија
од Дунава до мора сињег? (11, 54-55)

Cała Serbia małą ci ofiara
od Dunaju do siniego morza? (!8)

У РЈАК-у под *жерџва* са напоменом да је и у пољском *żertwa*. Овај пример је, по свој прилици, узет из Линдеовог речника, али је у њему ова реч снабдевена звездицом, што значи да је узета из других словенских језика и нема потврда у пољским писаним изворима; *жерџва* рсл. и упућује на *жерџва* са наведеним значењем "нар. место (обично узвишење) на коме се некад приносила жртва, врста жртвеника" (РС); *жерџва* рсл. (Ст.) *ofiara* у пољском језику има стандардно значење: "darowanie, złożenia czegoś na jakiś cel; to co się komuś daje, ofiaruje..." (Szymb.), 'поклон, прилагање нечега у неком циљу; нешто што се некоме даје, поклања...'

ЖЕРТВЕНИК

... насркъ се дима с *жерџвениках*. (110, 2263)
... oddychałem dymem ich kadzielnic. (136)

У РЈАК-у под *жерџвеник* 'олтар'; *жерџвеник...* рсл.в. *жерџвеник* (РС); *жерџвеник* рсл. (Ст.); на пољски преведено са *kadzelnica* "naczynie do spalania kadzidł..." (Szymb.), 'посуда за спаљивање тамјана'. Слободан превод.

ЖРЕЦ

Жрец Европе с светога амвона
хули, плује на олтар Азије; (34, 624-625)

Z europejskich ambon kapłan sypie
przekleństwami na ołtarze Azji,... (48-49)

У РЈАК-у уз напомену да је у Стулићевом речнику преузета из руског речника; значење је "свећеник, који жртвује"; *жрец* под 1. *многобожачки, пагански свешћеник* а под 2. *фиг. истакнути, ушчицајни представник културног или ушчице јавног живота* (РС); *жрец*, рсл. (Ст.). У пољском *kapłan* "osoba pełniąca funkcje kultowe, m.in. składająca ofiarę" (Szymb.), 'особа која врши култне радње, која приноси жртве'. Занимљиво је да у РС уопште нема лексеме каплан у наведеном значењу, али има *капланија* што значи 'зграда у којој живе млађи свештеници.'

ЗНАМЕНИЈЕ

Помоз, Боже, јаднијем Србима,
и ово је неко *знаменије*! (15, 179-180)

Pomóż, Boże, Serbom nieszczęśliwym,
bo to znak jest jakiś tajemniczy! (24)

У РЈАК-у под *знамење* са напоменом да у руском гласи *знамение* а у стсл. *знамениѣ*; у РС *знаменије* као застарела реч и упућује на *знамење* 'знак, ознака, белег'; *знаменије* цсл. (Ст.); на пољски преведено синтагмом *znak tajemniczy* 'тајанствени знак, белег'.

ЈАЗИЧЕСТВО

Поругани олтар *јазичеством...* (114, 2359)
Ołtarz, co przez pogan był shańbiony, ... (142)

У РЈАК-у нема ове лексеме, али је у овом значењу дато под *језик* "... гдјегдје значи: незнабошчи, погани..."; *јазичество* рсл. *мно̀го-боиштво, ња̀гансѣво*. (РС); *јазичестѣво* рсл. (Ст.); у пољском преводу *poganin* "w terminologii chrześcijańskiej, zwłaszcza dawniejszej: wyznawca religii niechrześcijańskiej, szczególnie politeistycznej" уз напомену да је то латинизам (Szym.), 'у хришћанску религију, нарочито политеистичку'. Неутрална, стандардна реч.

ПЕШТЕРА

...иако ми јошт тијело душу
задржаје и крије у себи
како пламен подземна *ѡешѣера*. (110, 2256-2258)

... chociaż jeszcze ciało moje duszę
zatrzymuje, w swej powłoce kryjąc,
jakby płomień podziemna *jaskinia*. (136)

У РЈАК- дато под *ѡешѣера*: *пештера*, спелунца (Дан); *ѡешѣера* ссл. (Ст.); *jaskinia* "naturalne, głębokie wydrążenie w skale z wylotem na zewnątrz..." (Szym.) 'природно, дубоко удубљење у стени са спољним отвором.' Стандардна реч и значење.

ПОЗНАНИЈЕ

Ал' тирјанству стати ногом за врат,
довести га к познанију права,... (34, 618-619)

...lecz za gardło dobrze wziąć tyranów,
zmusić, aby *prawo* *uznać* chcieli,... (48)

Ове одреднице нема у РЈАК-у; *познаник*, *cognitio* (Дан); *ѡознаније* цсл. (Ст.); у пољском преводу синтагма *prawo uznać* (под *uznać*) значи: "dojść do wniosku, że coś jest słuszne, właściwe..." (Szym.) 'закључити да је нешто тачно, право...' Семантички преноси смисао *ѡознаније ѡправа*.

ПОПЕЧЕЊЕ

...дужност рађа неко *попечене*,... (112,2299)

...obowizki troski nam przynoszą! (138)

У РЈАК-у *попечене* у значењу 'брига'; *попеченик* (Дан.); *попечене* х. на бази цсл. (Ст.); у пољском под *troska* у овом значењу (Szym.).

СМУЋЕНИЈЕ

Је ли јавља од сна *смућеније*? (113, 2332)

Czyliż jawa jest od snu ciemniejsza? (141)

У РЈАК-у под *смућење* у значењу 'узнемирење, немир'; *смоуштеник* (Дан.); под *смућан* (Ст.); На пољски преведено описно, одн. 'Да ли је јава тамнија (мрачнија) од сна?'

СТРАДАНИЈЕ

... што ће луна на крст *страданија*,... (34, 640)

... po co księżyc, kiedy krzyż jaśnieje... (49)

У РЈАК-у под *страдање*; *страданије* цсл. (Ст.); сасвим слободан пољски превод 'шта ће месец кад се крст просветљује. (светли)'; в. под *jaśnieć* (Szym.).

ТОРЖЕСТВО

... на којима младеж самоволна

показује *торжество* ужаса. (49, 985-986)

... który naszej samowolnej młodzi

stał się miejscem *godów* okropności. (67)

У РЈАК-у под *торжество* у значењу 'свечаност, свечани дан' са напоменом да је реч руска; *торжество* рсл. (Ст.). На пољски преведена речју *gody* "uroczyśności, zwłaszcza weselne, połączone zwykle z wystawnym przyjęciem, z tańcami" (Szym.) 'свечаности, нарочито свадбене које су прапраћене раскошним пријемом и играма'; значење речи *торжество* у овом случају има негативно обележје и значи 'злурадост, ликовање, тријумф и победу нечега што је негативно', о чему сведочи и следећа реч *ужас*. Пољски превод, уз реч *okropność*, даје овом стиху управо овакво значење. Иначе, лексема *gody* спада у стандардне речи.

Закључак би био следећи: преводилац се трудио да на најбољи могући начин преведе *славенизме*, одн. да им да тачно значење, користећи стандардну пољску лексику. У томе је углавном успео. Дужна сам да кажем и следеће: постоје изузетна и по много чему необична књижевна дела, у које спада и "Горски вијенац", која треба да буду "заштићена" од превођења. Сваки превод личи на слепца који се, привидно, слободно креће помоћу белог штапа, али је увек потребан неко ко ће га превести преко улице.

СКРАЋЕНИЦЕ

Дан. - Дј. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, I-III, Београд 1975.

РЈАК - *Рјечник хрватскога или српскога језика*. На свијет издаје Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб 1881-1976.

РС - *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд, САНУ, Институт за српски језик.

Ст. - С. Стијовић, *Славенизми у Њеџошевим јесничким делима*, Сремски Карловци - Нови Сад 1992.

Gordana Jovanović

THE SLAVENISMS IN THE TRANSLATION OF "GORSKI VIJENAC" INTO POLISH BY HENRYK BATOWSKI

Summary

Henryk Batowski, who has an excellent knowledge of the Serbian history and the Serbian language, translated "Gorski Vijenac" into Polish all the time being aware of the limitations and difficulties occurring in the course of translating this work of Njegosh.

He did his best to make the translation as exact as possible and to a great extent he did succeed in it. However a lot from "Gorski vijenac" just is not translatable into Polish. Among other things, these items are *slavenisms*, that is to say lexical items occurring in all forms (Church-Slavic, Serb-Slavic and Slavic-Serbian) of the literary language before Vuk.

The Polish written language (literary) was not grounded on the Church - Slavic language. That's why it proves to be logical that such lexical items do not exist in Polish. Having no choice the translator had to translate them by using the standard Polish.

